

MIDDELEEUWSE KUNST NOORWEGEN

Noorse bergland herbergt verrassend
veel middeleeuwse kunst

Noorse kunstschaten naar Nederland

Dankzij de geïsoleerde ligging, veilig achter de bergen, is veel middeleeuwse kunst in Noorwegen bewaard gebleven. Waar elders in Europa de beeldenstorm raasde, bewaarden de Noren hun kunstschaten zorgvuldig. Op diverse plaatsen te zien én veilig bewaard in een aantal musea. Oude rijkdom uit Noorwegen komt tot leven in het Utrechtse Catharijneconvent.

TEKST & FOTOGRAFIE FRED GEERS

Shutterstock

Veel religieuze kunst in Noorwegen is veiliggesteld in Noorse musea, hier het Museum of Cultural History van de Universiteit van Oslo

In het atelier van het Museum of Cultural History van de Universiteit van Oslo worden diverse technieken gebruikt die zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke liggen

De meer dan duizend jaar oude staven staan er nog even gaaf bij als voor de bouw van de staafkerk

Rond het jaar 1000 was het Noorse land verdeeld in vele kleine Vikingkoninkrijkes, een land van vooral boeren, vissers, avonturiers en Vikingen. Terwijl de vissers eropuit trokken nabij de kusten, trokken Vikingen verder weg. Steeds op zoek naar nieuwe horizons. Op hun tochten elders in Europa waren ze meesters in het verzamelen. Van alles ging mee in de platte roeiboten. Maar niet alleen in natura: ook gewoonten en gebruiken vonden hun weg naar het noorden. En zo kwam ook het christendom het land binnen én religieuze kunst. Een van de bringers was Olav II. Hij pikte veel op in Engeland en bracht het mee naar Noorwegen. Na zijn dood in 1030 en herbegravenis werd Olav II verheven tot Olav den Hellige, een begin van een nieuw tijdperk voor Noorwegen. Als Vikingkoning maakte hij zich sterk voor een verenigd Noorwegen.

De komst van het christendom met zijn nieuwe moraal én perspectieven sloeg duidelijk aan. In een wereld van armoede en onrust kwam perspectief. Overal waar maar

‘Veel kunst toegepast in Noorse kerken is geïnspireerd op reizen, gemaakt elders in Europa’

een aantal mensen samenwoonden, werd een kerk gebouwd: veelal in de bouwstijl zoals de Vikingen dat deden met hun schepen. Er was hout in overvloed in het hele land. En zo verzezen de staafkerken als paddenstoelen uit de grond. Begin van de twaalfde eeuw tot 1350 waren er meer dan duizend staafkerken verspreid over het hele land. Hun aantal is sterk gedaald, er zijn er nog 28 over, maar stuk voor stuk zijn het waardevolle overblijfselen van een unieke architectuur uit de middeleeuwen.

Lijntjes naar het noorden

De sobere en donkere houten staafkerken werden versierd met voorstellingen geïnspireerd door de verhalen die meekwamen van elders van Europa. De voormalige Vikingen die de staafkerken bouwden gebruikten niet alleen hun bouwtechniek, maar brachten ook de uitwendige versieringen aan de kerken toe, die geïnspireerd waren op hun buitenlandse tochten. De drakenkoppen zijn daar een mooi voorbeeld van. Binnen de kerk op de houten wanden verschenen steeds meer illustraties, vaak verhalend van de grote held Olav den Hellige. Een deel van deze illustraties is overgeschilderd in latere tijden, maar ook zijn delen behouden gebleven. In de staafkerk van Ringeby in Gudbrandsdalen is veel bewaard gebleven van versieringen en beelden uit de

middeleeuwen. Op diverse andere plaatsen in Noorwegen is ter plekke nog veel te zien van deze versieringen. Maar ook een aantal universiteitsmusea in Noorwegen tonen veel van deze kunstwerken en versieringen.

De universiteiten van Oslo en Bergen hebben een rijke collectie. We ontmoeten Justin Kroesen van de Universiteit van Bergen. Hij is al meer dan drie jaar betrokken bij de wereld van de religieuze kunst in Noorwegen. Hij weet veel te vertellen over de verschillende lijntjes die naar Noorwegen lopen als het om deze kunst en bouwwerken gaat. "Opvallend is dat de middeleeuwer veel mobieler was dan vaak verondersteld. Het constante reizen van edelen, geestelijke, kooplieden, ambachtslieden, kunstenaars en pelgrims was van groot belang voor de cultuur van middeleeuws Europa. Men reisde over land, maar vooral over water. Het was veiliger en sneller. Steden, markten, kloosters, kerken en universiteiten in Europa waren vooral door zeeën en rivieren met elkaar verbonden. De Rijn met Utrecht als centrale plek in Nederland vormde daarin een belangrijke schakel."

Beschermd door de bergen

Veel van de middeleeuwse versieringen in de diverse kerken in Midden-Europa zijn verloren gegaan. De grootste bedreiging vormde de Beeldenstorm, die over grote delen van Europa raasde. Alles moest weg en leeg: plekken van bezinning en rust moesten ruimte bieden voor verkondiging. En zo geschiedde. Maar opvallend genoeg zijn er twee plekken in Europa waar veel middeleeuwse topstukken uit de periode van 1100 tot 1350 bewaard zijn gebleven. Beschermd door de bergen is in het

Spaanse Catalonië én in Noorwegen nog opvallend veel religieuze kunst te vinden. Soms in kerken, soms in musea.

Voor Micha Leeftang, conservator van het Museum Catharijneconvent in Utrecht, aanleiding voor een tentoonstelling over dit onderwerp met de toepasselijke naam: *North & South*. Diverse malen bezocht ze de locaties en trad in contact met deskundigen ter plaatse. Het is een unieke situatie dat zowel oorlogen als drang naar innovatie juist deze twee locaties voorbij is gegaan. Voor Noorwegen geldt dat er op sommige plaatsen wel veel gemo-

'Veel kerken in Noorwegen hebben weer en wind doorstaan en soms ook invloeden van oorlog en veldslagen'

derniseerd is, maar soms zijn de versieringen ook buiten kerken bewaard gebleven. Ook is veel bewaard gebleven in kleinere kerken die lastig bereikbaar waren voor anderen. Vervoer per schip was in Noorwegen eeuwenlang de enige mogelijkheid. Paard en wagen of paard en slee waren een stuk lastiger in het vervoer en werden dan ook nauwelijks toegepast of slechts voor korte afstanden.

Duurzaamheid voorop

Zowel bij de bouw als de inrichting van de kerken stond duurzaamheid voorop. Het woord bestond toen nog niet want het was vanzelfsprekend dat alles lang mee moest gaan. Veel kerken in Noorwegen hebben weer en wind doorstaan en soms ook invloeden

Olavspad

Eeuwenlang was Trondheim het ultieme einddoel voor pelgrimage vanuit heel Noord-Europa; tienduizenden mensen trokken te voet naar de Nidarosdom. Maar de tocht naar Trondheim is verre van geschiedenis. Sinds het herstel van het Olavspad tussen Oslo en Trondheim gaan velen weer deze weg, maar nu niet alleen als doel, maar ook als middel: om te genieten van het veranderende Noorse landschap, in wandeltempo. Steeds meer lange-afstands-wandelaars ontdekken de bijzondere route naar het noorden. We nemen een stuk van het pad en gaan zelf op weg. Het leuke is dat je gemakkelijk kunt delen welke etappe je neemt. Als we starten bij Lian, bereikbaar met het trammetje vanuit Trondheim, staan we in de bergen omgeven door bossen. Hier wijzen de bordjes de weg die we moeten gaan. Afdalend door het bos met zijn vele stroompjes en fraaie vergezichten komt de Nidarosdom na enige tijd in beeld. Prachtig om te zien hoe deze kathedraal langs de slingerende rivier zo markant in het midden van de stad staat. Wat moet dit aanzien betekend hebben voor al die mensen die weken onderweg waren om dit uiteindelijk te zien? En dan het laatste uur van het groen de stad in. Het Olavspad is een machtige uitdaging, ook voor de moderne tijd.

Madonna, hier in het restauratieatelier van het Museum of Cultural History van de Universiteit van Oslo, nu te zien in Utrecht

Portaal van de staafkerk van Hylestad kirke in Setesdal

Interieur van de kerk van Skaun uit de dertiende eeuw

Wandelen in het voetspoor van pelgrims

In de Middeleeuwen trokken pelgrims van heinde en ver naar de schrijn van Olav de Heilige in Trondheim!

Treedt u in hun voetsporen?

FRU AMUNDSEN

Noorwegenspecialist Fru Amundsen biedt de mogelijkheid om delen van deze route te wandelen, in groepen met maximaal 7 deelnemers of individueel.

Voor al haar pelgrimswandelaars organiseert Fru Amundsen 17 mei 2020 in Hoogland bij Amersfoort een introductiemiddag met informatie over de route en achtergrondinformatie over kerkgeschiedenis en pelgrimeren in Noorwegen.

Pelgrimswandeling met een groep

Max. 7 deelnemers, incl. traditioneel Noorse maaltijden

12 dagen, van Oslo naar Trondheim

- ▶ wandelafstand 150 km
- ▶ 16 juni t/m 27 juni 2020
- ▶ incl. bagagevervoer
- ▶ transport per 9-persoons bus

16 dagen, van Dovre naar Trondheim

- ▶ wandelafstand 250 km
- ▶ 28 juni t/m 13 juli 2020
- ▶ incl. bagagevervoer

Pelgrimswandeling individueel

Datum op aanvraag

Van Oppdal naar Trondheim

- ▶ wandelafstand 150 km
- ▶ incl. bagagevervoer

Van Dovre naar Trondheim

- ▶ 250 km excl. bagagevervoer
- ▶ 200 km incl. bagagevervoer

Reizen met liefde voor Noorwegen

+31 50 527 98 50

info@fruamundsen.nl

www.fruamundsen.nl

Ga mee met
de expeditie van je leven!

Bijvoorbeeld de 9-daagse expeditie **HEROES OF TELEMARK**
Noorwegen / 21-29 maart 2020 / € 1.995 all in

www.arcticadventure.nl +31 30 31 000 65

ARCTIC ADVENTURE

van oorlog en veldslagen. Dankzij de stevige bouwstijl met massieve houten palen staan de staafkerken negenhonderd tot duizend jaar later nog stevig overeind. Sommige palen hebben zelfs – zonder speciale maatregelen – nog steeds dezelfde onaangetaste eigenschappen van stevigheid en stabiliteit.

Maar niet alleen bij de bouwelementen is gekeken naar materialen die zich lang goed zouden houden, ook bij het versieren is gekozen voor het beste materiaal. In de verf bijvoorbeeld. Bij onderzoek in het Kulturhistorisk Museum van de Universiteit van Oslo is onderzoek naar gebruikte materialen een belangrijk onderdeel van de conservering. In het verleden is er nog weleens te lichtzinnig omgesprongen met het overschilderen van middeleeuwse kunstvoorwerpen. Eivind Bratlie, restaurateur van het museum toont een proefje met verbrande hars, een voorbeeld

‘Van begin twaalfde eeuw tot 1350 waren er meer dan duizend staafkerken verspreid over het hele land’

van zo’n degelijk materiaal dat toegepast werd. Samen met zijn collega Kaja Kollandsrud werkt hij dagelijks aan de restauratie van middeleeuwse kunstvoorwerpen.

Import kunst

Veel kunst toegepast in Noorse kerken is geïnspireerd op reizen gemaakt elders in Europa, soms zijn daarvan de overeenkomsten te zien in beeltenis. Het zijn soms bijna regelrechte kopieën van wat Noren elders in Europa zagen en namaakten. Maar uit nader onderzoek is ook gebleken dat veel materiaal geïmporteerd is uit andere landen. Justin Kroesen hierover: “Een zoektocht naar de inspiratiebronnen van de spectaculaire Madonna in de kerk van Hove aan de Sognefjord leidde enkele jaren geleden naar haar evenbeeld in Saint-Omer in Frans-Vlaanderen, het grensgebied tussen Vlaanderen en Frankrijk. Vele vaarroutes over de Noordzee kwamen hier samen in die tijd. De Madonna’s uit Hove en Saint-Omer vertonen een treffende gelijkenis.” Onderzoek doet veel van de geschiedenis aan het licht komen. Kroesen vervolgt: “Enkele perkamentsnippers die aangetroffen zijn in het binnenste van een dertiende-eeuwse Madonna uit het Noorse Kyrkjebø blijken afkomstig te zijn uit een missaal uit Noord-Frankrijk. Ze zijn waarschijnlijk gebruikt om per ongeluk ontstane gaten dicht te stoppen.” Deze Madonna is in Utrecht te zien in het Museum Catharijneconvent tijdens de tentoonstelling.

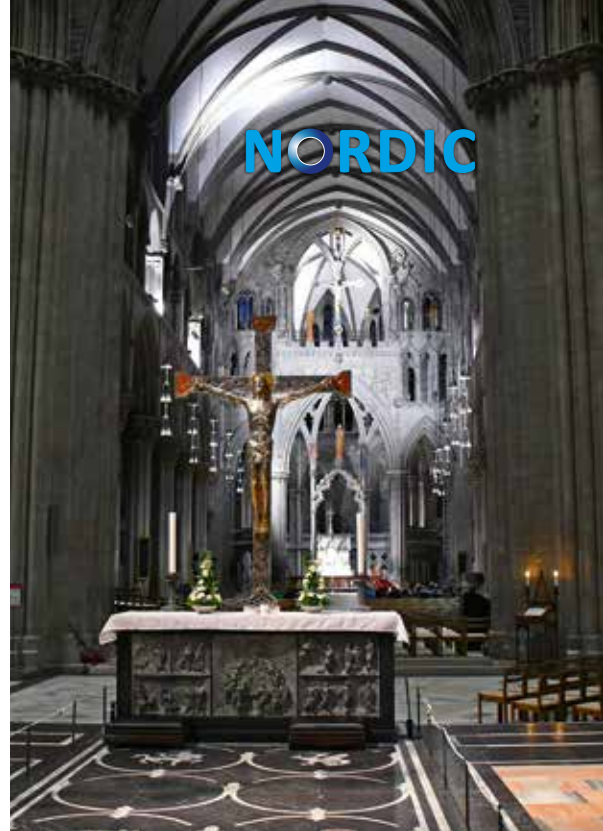
Ook veel middeleeuwse Noorse kunst blijkt afkomstig uit Engeland, vooral van Madonnafiguren wordt aangenomen dat ze via de zee naar Noorwegen kwamen. In de staafkerk van Hedalen is veel bewaard gebleven aan inrichting en versiering, waaronder een Madonna die mogelijk in Engeland is vervaardigd. Dat hier zoveel bewaard is gebleven, is vooral te danken aan de geïsoleerde ligging van de kerk.

Start- en eindpunt

Trondheim is de derde stad van Noorwegen wat het aantal inwoners betreft, maar kijkend naar de geschiedenis is Trondheim in diverse opzichten een centrum. Van hieruit kreeg het land zijn huidige vorm van eenheid. Nadat duidelijk geworden was dat de bekeerde Viking Olav de II de grote held en heilige geworden was, groeide Trondheim uit tot centrum van het land. Pelgrims uit Scandinavië, maar ook uit andere delen van Europa trokken hier massaal naartoe. De kathedraal die over het graf gebouwd werd, is tot op de dag van vandaag nog steeds onderwerp van renovatie. Dit is al jaren aan de gang en zal een voortdurend proces zijn. Niet de tijd telt, maar wel de kwaliteit.

Archeoloog/onderzoeker Øystein Ekroll van Nidarosdomen vertelt er boeiend over: “Elke steen wordt met de hand gemaakt. Op andere plaatsen gebeurt veel machinaal, dat gaat bij ons anders. We hebben geen tijdsdruk, we hebben de luxe dat we de tijd hebben de dingen zorgvuldig te doen.” En dat gebeurt dan ook. De kathedraal zelf is één brok geschiedenis met Engelse en Franse invloeden. In de kerk zijn allerlei afzonderlijke ruimten, waaronder een die direct aan de heilige Olav gelinkt is. Hier leggen pelgrimangers hun steentje neer dat ze onderweg meegenomen hebben. Voor pelgrimangers is Trondheim het absolute eindpunt. Voor Noorse koningen is Nidarosdomen juist weer een beginpunt: hier vindt de kroning van de koning plaats. Met beide gedachten in het hoofd lopen we vanaf de bergen de stad in, een stad met een bijzondere geschiedenis.

Ook de omgeving kent diverse historische plekken, waaronder die van Skaun, waar een dorpskerkje staat met een altaarfrontaal uit de dertiende eeuw; de kerk zelf is van 1183. Het is maar een klein voorbeeldje van wat Noorwegen te bieden heeft aan middeleeuwse kunst die op veel andere plekken verloren is gegaan. De tentoonstelling in het Utrechtse Museum Catharijneconvent laat de bezoeker op een bijzondere manier kennismaken met deze bijzondere religieuze kunst uit de middeleeuwen. Voor het eerst in de geschiedenis, gekoppeld met de middeleeuwse cultuur uit Catalonië, een unieke combinatie. 🐉

Het fraaie interieur van de Nidarosdomen

Markant op een heuvel staat Staun kirke uit 1183, een levend monument van de middeleeuwen

Tentoonstelling North & South

Na jaren van voorbereiding is de tentoonstelling *North & South* gestart. Zowel in het uiterste noorden als in het uiterste zuiden van Europa blijken nog middeleeuwse kunstwerken van topkwaliteit bewaard gebleven. Een unicum, vooral omdat deze kunst in het midden van Europa de tand des tijds niet doorstaan heeft. De meeste werken hebben het land nog nooit verlaten vanwege hun kwetsbaarheid. Voor de tentoonstelling zijn eenmalig vanuit Noorwegen en Catalonië (Spanje) kunstwerken overgebracht naar Utrecht. De tentoonstelling is te bezichtigen tot en met 26 jan 2020 in het Museum Catharijneconvent, Lange Nieuwstraat 38 Utrecht. Meer informatie: www.catharijneconvent.nl